

РЕЦЕНЗИЯ

За дисертационния труд на ЕМИЛИЯ ТИХОВА на тема: “ПСИХОЛОГИЧНА ГОТОВНОСТ НА СЛУЖИТЕЛИТЕ ЗА АДАПТАЦИЯ КЪМ СТРУКТУРИРАНИ И НЕСТРУКТУРИРАНИ СИТУАЦИИ В РАБОТНАТА СРЕДА” за присъждане на образователната и научна степен „ДОКТОР”

Изготвила рецензията: Проф. д-р РУМЯНА БОЖИНОВА, Департамент «Психология» при ИИНЧ - БАН

Предложеният от Емилия Тихова дисертационен труд е фокусиран върху нагласите на индивида, неговата потенциална готовност за адаптация към различен тип ситуация в работната среда, и по-точно към промените, пред които той може да бъде изправен в тази среда. В центъра на вниманието са закономерностите, на които е подчинен индивидуалният избор на стратегия за адаптация към работната среда, във връзка с взаимодействието на външни и вътрешни за индивида фактори – от една страна работна среда и ситуация, а от друга характерните за индивида особености (възрастови, полови, личностни). Това очертава търсенето на широката комплексна детерминираност на следваната от индивида стратегия за адаптация.

Избраната от Тихова тема е подчертано актуална и дисертабилна както от научна, така и от приложна гледна точка. За всички е очевидно, че един от отличителните белези на съвременния свят е динамиката и свързаните с нея промени, които засягат почти всички сфери на функциониране на обществото. Специалистите прогнозираат, че изключително бързото развитие на технологиите ще доведе до бързо развитие и промени в наличните професии, както и до появата на нови и отмирането на традиционни. Това извежда на преден план способността на човек за адаптация към честите промени на неговата работа и работна среда. Изучаването на закономерностите

на протичане на този процес е от съществено значение за неговото познаване и управление.

Дисертацията е представена в рамките на 182 страници. Илюстративният материал включва 40 таблици, 13 фигури и 8 приложения. Библиографската справка е от 176 източника, 42 от тях са на кирилица и останалите на латиница. Дисертацията е разработена в три глави, увод, и заключение. Построена е в съответствие с емпиричния характер на реализираното изследване. Отличава се с целенасоченост и пълноценно отразяване на цялостния изследователски процес.

В първа глава успешно са изведени теоретичните предпоставки на изследването. Проследени са научните възгледи за психологична готовност в трудова дейност, нейната функция и аспекти. Анализирани са и съществените за готовността личностни характеристики. Централно място в тази част заема проблемат за ситуацията на промяна и адаптацията на служителя към нея, като са диференцирани два типа ситуации - структурирани и неструктурирани и два основни подхода на адаптация – интегративен и дезинтегративен.

Теоретичното изложение е подходяща основа за изведения от Тихова във втора глава модел и съответно постановка на изследване. Формулираната цел, задачи и хипотези на изследването, адекватно отразяват неговия замисъл и пътят за реализирането му. Те очертават амбицията на докторантката за комплексно, многопланово изследване на готовността за адаптация на служителя към ситуация на промяна в работната среда. Изследването е центрирано на първо място върху индивидуално предпочитаните стратегии на адаптация във връзка с работната среда в аспекта на структурираност на работната ситуация и възприемания социален климат. В същото време то търси влиянието на индивидуалните характеристики пол, възраст, професионален опит и на личностните характеристики локализация на контрола, асертивност, себеефективност и ригидност. По отношение на работната среда в изследването е включен и контекста на частен и държавен сектор.

Съществена предпоставка за качеството на проведеното от Тихова изследване е целесъобразния подбор на извадката и методите на изследване, също представени във втора глава на дисертацията. Заслужава да се подчертае коректността при формирането и представянето на изследваните групи (по пол, възраст, професионален опит).

В изследването са включени седем методи, които се отличават с добри психометрични характеристики, съобразно подробното им описание от докторантката. Използвани са адаптирани за български условия методи при предходни изследвания, апробирани за конкретния случай методи и методи създадени за конкретното

изследване, съответно назовани: 1) „Стратегии за адаптивно поведение” на Н. Н. Мелникова (САП); 2) „Социален климат на работното място” на Рудолф Мус и Пол Инсел; 3) „Въпросник за личностна ригидност” на Ив. Паспаланов; 4) „Въпросник за асертивност” на Пол Инсел и Уалтън Рот; 5) „Въпросник за локализиране на контрола в работата” на Пол Спектър (българска адаптация В. Русинова и колектив); 6) „Въпросник за себеэффективност” (авторски) и 7) Методика за изучаване на адаптацията в ситуация на промяна – ситуации-казуси (авторски).

Трябва специално да се отбележи, че дизайнът на изследването впечатлява не само с посочената многоплановост, но и със своя обем от гледна точка на методи, процедури (включително създаване и апробиране на нови и неизползвани в български условия методи) и брой изследвани лица (420 в същинското изследване и 218 в предварителното).

Заслужава да се отбележи, че избраната **процедура на изследване**, предполагаща „онлайн” форма, е подходяща и дава възможност проучването да бъде качествено реализирано и за сравнително кратък времеви период.

Резултатите от изследването са представени в трета глава. Тенденциите по отношение на изследваните явления са изведени основно на базата на честотен анализ, корелационен анализ, дисперсионен анализ, линеен регресионен анализ и др.. Тихова последователно проследява получените резултати в съответствие с задачите на изследването относно. 1) Предпочитаните стратегии на адаптация към работната среда в зависимост от индивидуалните особености пол, възраст, стаж, сектор на заетост; 2) Стратегии на адаптация в структурирани и неструктурирани ситуации; 3) Активната адаптивна стратегия в зависимост от индивидуалните характеристики и от социалния климат; 4) Личностните особености и стратегиите за активна адаптация; 5) Пасивните стратегии и личностните характеристики; 6) Личностните особености и социалния климат.

Трябва специално да се подчертае, че резултатите са представени ясно, стегнато, добре илюстрирани и коректно интерпретирани с оглед на издегнатите преди това хипотези. Тихова се основава на установени вече закономерности, коментарите ѝ са аналитични. Положителен елемент от анализа при всеки отделен параграф е и заключителната част, която освен коментарите върху наличните хипотези и тяхното доказване, съдържа обобщение на установените закономерности.

Двата последни параграфа на трета глава са посветени на **основни изводи от изследването** и на **препоръките към практиката**. В изведените изводи докторантката систематизира резултатите от всички аспекти на изследването. Проследено е

отражението на обективните и субективни фактори върху избора и следването на конкретна стратегия на адаптация към структурирани и неструктурирани ситуации на работната среда. Адаптацията към ситуацията на промяна се очертава като сложно детерминиран процес, свързан с фактори на работната средата, каквито са социалния климат и сектора, към който принадлежи средата и с индивидуалните особености на включения в ситуацията служител, между които особено място има неговия пол, професионален опит и личностните характеристики локализация на контрола, асертивност и себеефективност. Този процес на адаптация, предполага прилагане на конкретни стратегии, които са специфицирани по своята активност от ситуацията на промяна, но също от „индивидуалния поглед към нея” - ситуацията по различен начин провокира различните служители и те избират относително различни стратегии за да се адаптират към нея – оптимални, умерено адаптивни или дезадаптивни.

Тихова отделя специално внимание и на практическата стойност на разкритите от нея закономерности като ги обвързва с конкретни препоръки относно психологичната готовност на индивида за адаптация към ситуацията и промените в работната среда.

Подходящ завършек на дисертацията е **заключителната част**. В нея докторантката посочва обвързаността на интереса към темата с изследователските резултати и тяхната научна значимост и приложен потенциал.

Наред с посочените по-горе достойнства заслужава да се отбележи, че рецензията на дисертационния труд свидетелства за добрата осведоменост на докторанта по дискутираните проблеми, за умението ѝ да систематизира и излага по подходящ начин емпирично изведени резултати. Добрият стил и език на изложението също повишава стойността на работата.

Приносните моменти на работата могат да бъдат открити в няколко основни насоки:

- Доказана е сложната, комплексна детерминираност на индивидуалните стратегии за адаптация към работната среда, в която се включват и си взаимодействат ситуационните характеристиките на средата с особеностите на индивида.

- Разкрито е специфичното влияние на личностните особености асертивност, локализация на контрола и себеефективност върху избора на тип стратегия за адаптация към ситуацията в работната среда. С това е обогатена представата за функционалния потенциал на конкретните особености и тяхната значимост за връзката личност – работна среда.

Част от постиженията на дисертацията имат **приложен характер**. Подходящи за емпирични изследвания, професионален подбор и консултиране са:

- Разработен авторски въпросник за «себеефективност на работното място»;
- Методика за изучаване на «адаптацията в ситуация на промяна – ситуации-казуси»;
- Апробирани за български условия две методики – Въпросник за асертивност и Въпросник за адаптивни стратегии на работното място.

Приложеният от Емилия Тихова АВТОРЕФЕРАТ, адекватно отразява съдържанието на дисертационния труд. Посочени са пет публикации по темата на дисертацията. Желателно е библиографската справка за тях да бъде по-пълна.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Предложеният от **Емилия Тихова** дисертационен труд на тема: “ПСИХОЛОГИЧНА ГОТОВНОСТ НА СЛУЖИТЕЛИТЕ ЗА АДАПТАЦИЯ КЪМ СТРУКТУРИРАНИ И НЕСТРУКТУРИРАНИ СИТУАЦИИ В РАБОТНАТА СРЕДА” представя автора като високо компетентен специалист в областта на психологията, с много добра теоретична подготовка и умение да анализира и систематизира научно знание, със способност да поставя и провежда сериозни емпирични изследвания. Специално трябва да се подчертае ориентацията ѝ към значими от научна и актуални от приложна гледна точка проблеми.

Дисертационният труд напълно отговаря на изискванията на ЗРАСРБ и правилника за прилагането му. Посоченото по-горе ми дава основание с убеденост да препоръчам и да подкрепя присъждането на **Емилия Тихова** на образователната и научна степен „Доктор” по направление „Психология”.

Проф. д-р Румяна Божинова

16. 05. 2019 г.